УДК 821.512.145

Р.Ф. Сафиуллина

ТАТАР ШАГЫЙРЕ ГАБДЕЛҖӘББАР КАНДАЛЫЙ ШИГЪРИЯТЕНДӘ ӘДӘБИЯТАРА БАГЛАНЫШЛАР: ЗАМАНЧА КАРАШ

В 2022 году исполнилось 225 лет со дня рождения выдающегося татарского поэта Г. Кандалый. Это знаковое событие для татарской гуманитарной науки, культуры и искусства. Творчество поэта стало важным этапом в переходе татарской литературы от Средневековья к Новому времени. В то же время творчество поэта сыграло важную роль в интеграции татарской литературы с литературой мусульманского Востока.

В статье обращается внимание на то, что татарская литература обогащалась, пользуясь общими тюркскими сокровищами, внося при этом значительный вклад в общетюркскую сокровищницу. Автор рассматривает роль татарского поэта Габдельджаббара Кандалый в процессе интеграции литератур. Особое внимание в статье уделено на то, что поэт в своем творчестве с юных лет был приверженцем традиции общения литератур. В качестве примера приводятся ранние поэмы Габдельджаббара Кандалый «Рисаләи-л-иршад» и «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм». Автор подчеркивает, что данные поэмы созданы в традициях суфийской и религиозно-дидактической литературы мусульманского Востока. Это связано с тем, что с официальным принятием религии ислам Волжской Булгарией в X веке, татары стали тесно взаимодействовать не только с тюркскими, но и арабо- и персоязычными народами, имеющими единую религию и письменность. Взаимодействие, прежде всего, основывалось на культурных и литературных связях. Автор приходит к выводу, что творчество Г. Кандалый явилось своеобразным связующим звеном, мостом между татарской литературой и литературой Востока.

Ключевые слова: татарская литература, Габдельджаббар Кандалый, поэма «Рисаләи-әл-иршад», «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм», принятие ислама Волжской Булгарией.

2022 marks the 225th anniversary of the birth of the outstanding Tatar poet G. Kandaly. This is a significant event for the Tatar humanitarian science, culture and art. The poet's work marked the transition of Tatar literature to a new level, became an important stage in the transition of Tatar literature from the Middle Ages to the New Age. At the same time, the poet's work played an important role in the integration of Tatar literature with the literature of the Muslim East.

The article draws attention to the fact that Tatar literature was enriched by using the common Turkic treasures, while making a significant contribution to the common Turkic treasury. The author examines the role of the Tatar poet Gabdeljbbar Kandaly in the processes of literature integration. Particular attention is paid to the fact that the poet in his work from a young age was an adherent of the tradition of communication between literatures. As an example, the early poems of Gabdeljbbar Kandaliy «Risali-l-irshad» and «Kyyssai Ibrahim Addham» are given. The author emphasizes that these poems were created in the traditions of the Sufi and religious-didactic literature of the Muslim East. This is due to the fact that with the official adoption of the religion of

Islam by the Volga Bulgaria in the 10th century the Tatars began to closely interact not only with the Turkic but also with Arabic and Persian-speaking peoples who have a single religion and script. The interaction was primarily based on cultural and literary ties. The author comes to a conclusion that the work of G. Kandaly was a kind of link, a bridge between the Tatar literature and the literature of the East.

Keywords: Tatar literature, Gabdeljbbar Kandaly, poem «Risalai-l-irshad», «Kyyssai Ibrahim Addham», adoption of Islam by the Volga Bulgaria.

2022 елда мәшһүр татар шагыйре Габделҗәббар Кандалыйның тууына 225 ел тулды. Татар гуманитар фәне, мәдәнияте һәм сәнгате өчен бу – гаять мөһим вакыйга. Шагыйрьнең иҗаты татар милли әдәбиятын, сәнгатен яңа дәрәҗәгә күтәрде, кыскача гына әйткәндә, Г. Кандалый иҗаты татар әдәбиятының урта гасырчылыктан яңа заманга күчүендә мөһим бер этап иде. Шул ук вакытта аның иҗаты татар әдәбиятын Көнчыгыш әдәбияты белән тоташтыруда да күпер ролен үти.

Мөселман динендәге Шәрык халыкларының телләре, әдәбиятлары элек-электән үзара аралашып, уртак кануннар буенча яшәгән, биниһая зур уртак пространствода үсеш алган. Аеруча төркиләр әдәбияты гомуми бер зур мәдәни мирасны формалаштырган. Әлеге саекмас хәзинәдән төрки халыклар, шул исәптән татарлар да, үзләрен кызыксындырган дәрәҗәдә файдаланган да, уртак мирасны үзләреннән өлеш кертеп баеткан да. Татар әдипләреннән Г. Кандалый иҗатын әдәбиятлар аралашу кебек күркәм тарихи традициянең бер чагылышы итеп карый алабыз.

Шагыйрьнең биографиясен искә төшереп үтик. Г. Кандалый 1797 елда Самара губернасының Ставрополь өязе (хәзерге Ульяновск өлкәсе Иске Майна районы) Иске Кандал (Иртуган) авылында мулла гаиләсендә дөньяга килгән [Сафиуллина, 2007, б. 3]. Шагыйрьнең «Кандалый» дигән тәхәллүсе авыл исеменнән алынган. Габделҗәббар үз нәсел шәҗәрәсен: Йосыф – Ибраһим – Биктимер – Ибниәмин – Габделмәҗид – Габделҗәббар дип теркәп калдырган.

Башлангыч белемне булачак шагыйрь үзенең атасыннан – авыл имамы Габделмәҗид хәзрәттән алган. Булачак шагыйрь белем эстәүне Идел буенда мәшһүр Кышкар, Оры, Шонталы һ.б. мәдрәсәләрдә дәвам иттергән. Г. Кандалыйның беренче шигъри тәҗрибәләре шәкертлек чорына карый. Әйтергә кирәк, элек заманнарда татарлар арасында шагыйрьлеккә юл шул рәвешле – дини белем алудан, шәркыймөселман әдәбияты белән танышудан башланган. Г. Кандалыйның татар, гарәп, фарсы, төрек, рус, чуваш телләрен белүе, татар әдәбиятыннан һәм фольклорыннан, Шәрык мәдәниятеннән яхшы хәбәрдар булуы мәгълүм. Г. Кандалый 1824 елдан туган авылында мулла булып тора, балаларга белем бирә. 1843 елда авылда икенче бер мәхәллә ачып, соңыннан анда имам вазифасын үти. Укымышлы һәм шигъри сәләтле Г. Кандалый табигате белән хис-тойгыларга бай һәм тынгысыз холыклы, туры сүзле һәм хөр фикерле кеше була. Холкына мөнәсәбәтле рәвештәме, әллә башка сәбәптәнме, шагыйрьнең кулга алынып, ике елга якын гомерен зинданда үткәрүе мәгълүм. Зинданда

утыру еллары төгәл генә билгеле булмаса да, шагыйрьнең тоткынлыкта Суфи Аллаһиярның «Сөбат әл-гаҗизин» поэмасына хашия (аңлатмалар) язуы турында мәгълүмат сакланган. Әлеге факт та Г. Кандалыйның Көнчыгыш әдәбияты белән ныклы бәйләнешен, төрле телләр һәм әдәбиятлардан белемнәре саллы булуын раслый.

Шагыйрь-хәзрәт үз авылында гомер кичерә, 1860 елда 63 яшендә бакыйлыкка күчә һәм Иске Кандалда дәфен кылына. Шулай итеп, шагыйрь ярты гасырга якын иҗат итә. Ул зур күләмле поэмаларны да, кыска җыр-такмакларны да, икеюллык афоризм-шигырьләрне дә бердәй оста, күңел биреп язган. Мисал өчен, аның «Вакыт һәм якут», «Кайгыга дәва», «Белсә һәм белмәсә», «Аерма» һ.б. ике-, дүртьюллыклары – фикер һәм мәгънә тыгызлыгы, шигъри сәләт ягыннан осталык һәм камиллек үрнәге санала:

Якутлар табыладыр вакыт берлән,
Вакытлар табылмыйдыр якут берлән...
[Кандалый, б. 96]

Г. Кандалый әдәбиятка XIX гасырның беренче дистәсе азагында килеп кергән. Мәдрәсә шәкерте булган чагыннан ук инде зур күләмле шигъри әсәрләр иҗат итә башлаган. Шагыйрьнең беренче шигъри тәҗрибәләре – нигездә, борынгы шәркый шагыйрьләр әсәрләренә нәзыйрә. Шуларны ук төрки-шәркый мөселман халыклары арасында мәдәни бәйләнешләрнең конкрет мисалы итеп тә китерә алабыз.

Г. Кандалыйның иҗаты традицион рухтагы, дини-әхлакый, дидактик эчтәлекле әсәрләр язудан башлана. Габделҗәббар шәкерт чагыннан ук мөселман-Көнчыгыш әдәбиятын, суфи шигъриятен яхшы белгән һәм нечкә шигъри зәвыкка ия булган. Аның табигый талантыннан тыш, суфи әдәбиятын оригинал телләрендә укуы, дин канунннарын, ислам тарихындагы мөһим шәхесләрнең тормышын һәм эшчәнлеген белүе дә ярдәм иткән. Әлбәттә, суфи шигъриятен өйрәнгәндә Габделҗәббар Шәрык шагыйрьләре кулланган темалар уртаклыгын, образларның билгеле бер формулаларга, төп төрләргә кайтып калуын үзләштерә, аларны үз иҗатында актив рәвештә куллана. Мәсәлән, аның әүвәлге поэмаларында да, җитлеккән чор шигырьләрендә дә мәхәббәт темасы киң чагылыш таба. «Рисаләи-әл-иршад» һәм «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм» поэмаларында бу – Аллаһка мәхәббәт. Шагыйрьнең соңрак язылган әсәрләрендә – шулай ук мәхәббәт, ләкин монысы инде – суфи шигъриятенә хас символлар һәм образлар ярдәмендә үз тойгыларын гади татар кызларына белдерү. Шагыйрь иҗатында суфи поэзиясенең тагын бер традицион мәкамәсе (чагылышы) – сабырлык. Суфичылык шигъриятендә суфи, үзендә түземлек һәм сабырлык сыйфатларын үстермичә, илаһи (Аллаһка) мәхәббәткә ирешә алмый. Шул рәвешчә, Г. Кандалый яшь чагыннан ук татар әдәбиятын борынгы һәм кыйммәтле шәркый әдәбият алымнары, символлары белән баетып, әлеге байлыкны киредән уртак төрки-мөселман әдәбиятына трансляцияләүче булды.

Г. Кандалый «Рисаләи-әл-иршад» («Тугры юлга күндерүче китап») исемле зур күләмле (барлыгы 28 бүлектән тора) дини-дидактик поэмасында, мәсәлән, кешеләрнең үз-үзләрен тоту кагыйдәләре, башкалар белән мөгамәләсе, әдәп-әхлак мәсьәләләре, гаилә-никах, балалык чоры, ир-хатын мөнәсәбәтләре; тәмуг һәм җәннәт; җәннәт нигъмәтләре һ.б. хакында сүз алып бара. Поэма атаклы фарсы шагыйре Фәрид-әддин Гаттарның «Пәнднамә»сен, шулай ук башка суфи шагыйрьләрнең, беренче чиратта, вәгазь һәм нәсыйхәт традицияләрен дәвам иткән.

Әсәрнең максаты автор тарафыннан башисемдә үк декларацияләнә: «Рисаләи-әл-иршад»ны «вәгазьләр китабы» дип тә тәрҗемә итәргә мөмкин. Үзенең нәсыйхәтләренең адресаты итеп шагыйрь мәгърифәтле һәм шул ук вакытта тормышта үз юлын, урынын эзләүче, яшәү мәгънәсе турында уйланучы кешене күрә:

Нәсыйхәт дыңлаган угълан
Зәляләтдин үзен йолган,
Сәгадәтне ала куйган –
Һидайәт эчидә улган.

[Кандалый, б. 246]

Нәсыйхәт һәм вәгазь – борынгыдан ук мөселман халыкларында сүз иҗатының иң киң таралган төрләреннән. Үгет-нәсыйхәт һәм вәгазь, шигъри калыпка кертелгәч, дидактик лирикага әверелгән. Ислам дине төрле дәүләтләргә киңрәк таралган саен, гарәп һәм фарсы суфи шигъриятенә хас жанрлар, стиль, сурәт һәм сюжетлар системасы төрки телле халыкларның әдәбиятын һәм халык иҗатын баетты. Борынгы Көнчыгыш шагыйрьләрен һәм фикер ияләрен кешенең әхлагын камилләштерү, белем бирү һәм тәрбияләү, кешенең асылы һәм җәмгыятьтәге урыны һ.б. ничек борчыган булса, X гасырда Идел Болгарында ислам дине дәүләт дәрәҗәсендәге дин буларак кабул ителгәннән бирле, бу мәсьәләләр дини-дидактик шигырьләр иҗат иткән татар шагыйрьләрен дә борчый. Уртак төрки телле, гарәп имлялы халыклар арасында татар әдәбияты да, борынгы дәүләтебезгә ислам килгәннән бирле, үз һәм якын. Шул рәвешле, татар әдәбияты милли кысалар чиген узып, еракларга таралды. Моны татар шагыйрьләренең бихисап нәзыйрә һәм оригиналь әсәрләре, шулай ук дини фольклорның зур үсеш алуы раслый.

Димәк, дини-дидактик поэмалар язган Г. Кандалыйны да әдәбиятта Көнчыгыш һәм үзебезнең милли җирлек өчен уртак шәркый-мөселман традицияләре тарафдары, чын-чынлап иҗтиһат итүче, дип карыйбыз.

«Рисаләи-әл-иршад» поэмасында автор татар, гарәп, фарсы һәм төрки телләрдәге чыганакларга нәзыйрә формасында мөселманнарның балачактан алып картлык көннәренә кадәр дөньялык вә ахирәт өчен күркәм холык-әдәпләре турында сөйли, тәкъвалык һәм күркәмлеккә үгет-нәсыйхәт алып бара, дип, тормыш, яшәеш хакында үзенең күзаллауларын бәян итә [Сафиуллина, 2007, б. 45].

Әсәрдә бәндәнең (лирик каһарманның) кылган хата-гөнаһларына үкенү, тәүбә мотивлары тулып ята. Әлеге мотивларны без суфичыл әдәбиятка хас мәләмәтия күренеше – лирик геройның үз-үзен, Кодрәтле Аллаһның мәхлук бер колы буларак, гөнаһлы һәм зәгыйфь бәндә икәнлеген тануы, тәнкыйтьләве – белән бәйләп карый алабыз. Мәсәлән:

Халем дишвар, улып закъәт,
Тәнемдә зәррә йук такъәт,
Ки юктыр кыйлдыкым тагъәт,
Вә ләкин әйләдем тогъйан.

[Кандалый, б. 313]

Бу күренеш дини-дидактик поэзиягә хас. Аның мәгънәсе: кеше – Бар итүченең колы. Кеше табигать алдында көчсез, үз язмышын үзгәртергә ирексез, гөнаһ кылудан азат түгел, тик ул, Ходай каршында үз зәгыйфьлеген аңлап, тәүбә итә һәм аның шәфкатен сорый ала.

Бу күренеш Ф. Гаттар, Ә. Ясәви, С. Бакыргани, Мәҗлиси, С. Аллаһияр, Хәмдәми кебек күп кенә шагыйрьләр иҗатында очрый. Әйтик, XVI гасыр татар шагыйре Мөхәммәдьяр үзен «фәкыйри» дип атый. «Фәкыйри» дип атау традициясе нәкышбәнди тарикатендә күзәтелгән. Ислам кабул ителгәннән соң, Идел буе татарларында әлеге суфи этикасы шактый киң таралган булган. Димәк, Г. Кандалый поэмаларында лирик геройның үзен «кимсетүе», төрки-татарларда киң таралган күп гасырлык дини һәм әдәби традицияләргә тугрылыкка ишарәли. Моннан тыш, лирик геройның «тыйнаклыгы» – поэманың укучыга эмоциональ йогынтысын, образлылыгын һәм чагылышын арттыруга юнәлдерелгән өстәмә чара.

«Рисаләи-әл-иршад» поэмасында автор хатын-кызларга аерым игътибар бирә. Мисал өчен, «Кызлар өчен улан нәсыйхәтләр, вәгазьләр» бүлеген карыйк. Исеменнән күргәнебезчә, бүлек кызларны вәгазьләүгә багышланган. Идел Болгарында ислам кабул итү белән, халкыбыз шәригать кануннарына күчкәннән соң, хатын-кызның намуслылыгына, әхлагына игътибар арткан, шуның белән бергә хатын-кызның, ананың роле үскән.

Поэмада авторның сүз-аралашу сәнгате, игелекле сүз, күркәм аралашу темасына дикъкать итүе кызыксыну уята. Шагыйрь матур һәм урынына күрә әйтелгән сүзләрне, тыңлаучыга йогынты ясау көче буенча, энҗе белән чагыштыра. Ләкин сүз җәрәхәтләргә дә мөмкин, дип белдерә автор:

Сүәксез дел яратды Хакъ,
Сүзи та кыйладыр йомшак,
Җәрахәт дел белән кыйлмак
Яман әз-нәйзаи Бәһрам.

[Кандалый, б. 263]

Татар халкы сүзгә, сөйләмгә элек-электән сизгер, һәм бу факт фольклорның барлык жанрларында да, әдәбиятта да киң чагылыш

тапкан. Әлеге өзектә телгә алынган Бәһрам – Урта гасыр фарсы-таҗик дастаннары персонажы. Риваятьләрдә әлеге каһарманның прототибы – Бәһрам V, ягъни Бәһрамгур, ул Ирандагы Сасанилар династиясенең ундүртенче падишаһы булган (439 елда вафат). Әлеге персонаж кыюлыгы һәм каһарманлыгы белән дан тоткан, шуннан әлеге исем батырлык символына әверелгән. Бәһрамның башка мәгънәсе дә бар: Марс планетасы. Ул Рим мифологиясендә сугыш алласы хөрмәтенә шулай аталган. Г. Кандалый әсәре аша татар әдәбиятына шундый персонажларның килүе, билгеле, очраклы хәл түгел. Бу күренеш мөселман-гарәп-фарсы-төрки илләр һәм этнослар арасында бәйләнешләрнең әдәбият аша урнаштырылуын раслый. Мондый үрнәкләр Г. Кандалый иҗатында бик күп. Ихтимал, әлегедәй бәйләнешләрнең әһәмияте, кыйммәте әле ахыргача тикшерелеп, тулысынча бәяләнмәгәндер дә. «Рисаләи-әл-иршад» поэмасы мисалына игътибар итсәк, беренчедән, шагыйрь татар әдәбиятын яңа образлар, символлар, идеяләр белән баеткан. Татар әдәбияты һәм фольклорының бер-берсен тулыландыру һәм баету үзенчәлеге мәгълүм, димәк, Габделҗәббар бине Габделмәҗиднең иҗаты, һичшиксез, татар халкының фольклор фондын да баеткан. Икенчедән, әдәбиятара бәйләнешләр исәбенә Г. Кандалый иҗаты татар әдәбияты кысаларында гына калмый: ул башка әдәби, мәдәни һәм тел традицияләрен йөртүчеләр өчен актуаль һәм әһәмиятле була башлый.

«Рисаләи-әл-иршад»та тел, сөйләм, аралашу темасын дәвам итеп, шәригать кануннарының тел һәм сөйләм мәсьәләләренә дә зур игътибар бирүен әйтергә мөмкин, чөнки тел – кешеләр арасында аралашу коралы. Шәригать буенча, кешеләр бер-берсенә ачуланырга тиеш түгел. Мөхәммәд пәйгамбәрнең хәдисләрендә кешегә күпчелек бәла-казаларның тел аркасында килүе ассызыклана.

Яман тел һичкемә вирмә,
Дәхи гайбәт кылып йөрмә,
Бу форсатны йилә вирмә,
Шәйатин салмайа та дам.

[Кандалый, б. 263]

Бу өзек шигъриятебездә сүзгә карата сакчыл, игътибарлы караш традициясенең никадәр көчле булуын һәм шагыйрьнең әлеге традициягә тугры калуын күрсәтә.

Шулай итеп, «Рисаләи-әл-иршад» – исеме һәм эчтәлеге белән адәм балаларын игелекле, тугры юлга өнди торган дини-дидактик әсәр, дигән нәтиҗәгә киләбез.

Икенче бер поэмасын – «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм»не Г. Кандалый шулай ук мәдрәсәдә укыган вакытта иҗат иткән. Әсәр тулысынча сакланмаган. Безнең көннәргә поэманың 14 бүлеге килеп җиткән. Ул «Рисаләи-әл-иршад» кебек үк дидактик поэма жанрына карый. Әсәрдә сүз мөселман дөньясында киң билгеле суфи шәехе Ибраһим бин Әдһәм турында бара [Сафиуллина, 2007, б. 60]. Ибраһим Әдһәм – Урта гасыр мөселман дөньясының тәкъвалыгы һәм изгелеге белән атаклы

шәхесе, суфи шәехе. Г. Кандалый поэмада дәрвиш Ибраһим Әдһәмнең ил гизүе, аның белән булган гыйбрәтле хәлләрне тасвирлый.

Кем сәнең зикрең, Хода, Рабб-әл-Кәрим,
Инҗир-ү-хөрмәм ирер улды бәнем.
Мәүләи зикреҗ гөлстаным дорыр,
Дөнйа-ахирәт вә гүәдел дадем дорыр.
[Кандалый, б. 325]

Автор иске киемле, фәкыйрь тормышлы бу затның иманлы, тәкъва, үз сүзендә нык торучы, намуслы кеше булуына басым ясый. Бу каһарман татар әдәбиятында үзенчәлекле романтик, мәгърифәткә һәм хакыйкатькә омтылучы персонаж буларак та гәүдәләнә.

Г. Кандалыйның әлеге поэмасы, нигездә, татар телендә язылган, шулай да поэмада гарәп-фарсы, төрек телләреннән алынмалар бихисап. Аны төрки әдәбиятта киң таралган нәзыйрә (мәгълүм сюжетка нигезләнеп, җавап итеп яки охшатып язылган әсәр) жанрына кертергә мөмкин.

Әсәрдә дөнья малы туплауга, хакимияткә теш-тырнагың белән ябышуга тискәре мөнәсәбәт белдерелә. Дөньяның фанилыгы, кешегә биредә изге гамәлләр кылу, Аллаһ ризалыгына ирешеп яшәү кирәклеге дәлилләнә. Шулай ук Г. Кандалый иҗатында гыйлемлелек, белем алырга омтылу, мәгърифәтле булу темасы фәлсәфи дәрәҗәгә җиткерелә.

Җәһаләтлек – яманлыкдыр,
Бере аның – наданлыкдыр,
Болардан һич яман юкдыр
Гизәрсең гәр зәмин-асман.
[Кандалый, б. 248]

«Рисаләи-әл-иршад» һәм «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм» поэмаларының тел-стиле, образлар системасы бүгенге укучылар өчен шактый авыр аңлаешлы. Шуңа да карамастан бу әсәрләр шагыйрьнең зур талантка ия булуы, үзеннән элгәре татар әдәбияты казанышларын яхшы белүе, шулай ук асыл кыйммәтен бәяләрлек кеше буларак, уртак төрки мирасны үз халкы белән уртаклашуын ачык күрсәтә.

XIX гасырның 20 нче елларында Г. Кандалый иҗатчы буларак тәмам оешып җитә, аның шигъри таланты тирәнәя, һәм шагыйрь татар телендә оригиналь әсәрләр яза башлый. Аның башлангыч иҗатын татар галимнәре Урта гасырлар әдәбиятына, иң соңгы әсәрләрен – XVII гасыр – XIX гасыр уртасы әдәбияты чорына кертеп карыйлар. Бу чорда Г. Кандалый әсәрләрен, элекке әдәбият традицияләреннән китеп, саф татарча иҗат итә. Мәсәлән:

Йөзең күргәч дидем: «Әлхәмдүлиллаһ»,
Буең күргәч укыдым «Куль һү Аллаһ»!
Каләм алдым – тагын азрак язасы,
Китә төшсен абыз тутаймазасы.
[Кандалый, б. 248]

Г. Кандалый иҗатының җитлеккән чорына «Шәфгый», «Сәхипҗамал», «Бәдыйга һәм Бәгыйдә, «Фатыйма», «Нәзъме Йосыф», «Фәрхисорур» һ.б. поэмалары, шулай ук башка күләмле лирик әсәрләре, күпсанлы шигырьләре карый. Әлеге лирик әсәрләрнең күпчелеген мәхәббәт темасы берләштерә. Мәхәббәт, гашыйклык темасы – мөселман-төрки һәм тулаем Көнчыгыш әдәбиятында традицион күренеш: борынгырак шагыйрьләр еш кына Аллаһны ярату хисләрен тасвирлаган, иманлы-тәкъва каһарман образларын калку итеп күрсәткән, шуларга караган идеяләр, мотивларны, символларны, бизәкләү чараларын Г. Кандалый да киң кулланган. Соңрак шагыйрьнең безгә мәгълүм әсәрләрен тулаем яки теләсә кайсы шигырен аерым гына алып карасак та, гади кешенең хис-кичерешләрен, уй-фикерләрен, шатлык яки кайгыларын күрәбез. Аның иҗатының үзәгендә – кеше, абстракт һәм романтик персонаж гына түгел – шагыйрьнең үз замандашы. Шагыйрьнең татар һәм гомумтөрки әдәбиятына керткән яңалыгы да шунда.

Шагыйрьнең мәхәббәт темасына багышланган, «Сәхипҗамал»да, «Бәдыйга һәм Бәгыйдә», «Беләлмадым», «Җаным корбаның улсын», «Бер нәзарда», «Сән һәм бән», «Сәламнамә» шигырьләре дә гаять халыкчан, матур образларга бай булулары белән әсир итәләр. Г. Кандалый шигърияткә халык авыз иҗатыннан да сәнгатьчә фикерләү үрнәкләрен керткән; үзенчә баетып, халык сәнгатен иҗади үстергән. Моны без шагыйрь иҗатының традицион халык җырлары, мөнәҗәтләр, бәетләр, мәкаль-әйтемнәр белән гаять мул бизәлүендә күрәбез.

Татар әдәбияты тарихында Г. Кандалый исеме кешенең матурлыгын җырлаучы шагыйрь буларак язылып калды. Кандалыйның поэтик осталыгы, шигырьләренең сәнгатьчә эшләнү үзенчәлекләре хәзерге заманда да галимнәр тарафыннан тикшерелә. XVIII гасыр шагыйре иҗатын элгәреге милли әдәбият һәм фольклор белән бәйләнешләре, тел-стилистикасы, поэтикасы ягыннан, мәшһүр Көнчыгыш әдәбиятындагы жанрлар, образлар традициясе күчемлелеге нисбәтеннән һ.б. өйрәнү әле дә дәвам итә.

Әдәбият

Кандалый Габделҗәббар. Шигырьләр һәм поэмалар. Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. 558 б.

Садекова А.Х. Идеология ислама и татарское народное творчество. Казань: Иман, 2000, 261 с.

Сафиуллина Р.Ф. Традиции фольклора в творчестве Габдельджаббара Кандалый: дис. … канд. филол. наук: 10.01.09. Казань, 2007. 167 с.

Сафиуллина Р.Ф. Традиции фольклора в творчестве Габдельджаббара Кандалый. Казань:ИЯЛИ, 2020. 168 с.

Сафиуллина Рузия Фәһим кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының халык иҗаты бүлеге өлкән фәнни хезмәткәре